

Tasavvufî Düşünce Fenâ Kavramı

-Mistik ve Psikolojik Bir Yaklaşım-

Dr. İsa YALÇIN

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No | General Publication Number: 1523

FCR Sertifika no | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Kitabe Yayınları

Yayın No | Publication Number: 112

Kitap Adı: Tasavvufî Düşüncede Fenâ Kavramı -Mistik ve Psikolojik Bir Yaklaşım-
Book Title: The Concept of Fana in Sufi Thought -A Mystical and Psychological Approach-

ISBN: 978-625-97452-3-7

DOI: doi.org/10.70458/fcr.9786259745237

Yazar | Author: İsa YALÇIN | orcid.org/0000-0002-1735-2489

Editor | Editor: Yunus AKYÜZ | orcid.org/0000-0003-4690-5772

Kurum | Institution: Bitlis Eren Üniversitesi | ROR ID: ror.org/00mm4ys28

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book – Monograph

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Sürüm | Version: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 128

Yayın Tarihi | Publication Date: Ocak | January 2025

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HRHİ | Tasavvuf ve İslami mistisizm | Sufism & Islamic mysticism

BISAC: REL015030 | Din / İslam / Sufizm | Religion / Islam / Sufism

THEMA: QRAM9 | İslam mistisizmi ve Sufizm | Islamic mysticism & Sufism

LC: BP189 | Tasavvuf | Sufism

Atf Bilgisi | Cite as: Yalçın, İsa. *Tasavvufî Düşüncede Fenâ Kavramı -Mistik ve Psikolojik Bir Yaklaşım-*. Ankara: Kitabe Yayınları, 2025.

© All rights reserved | FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Tasavvufî Düşünce

Fenâ Kavramı

-Mistik ve Psikolojik Bir Yaklaşım-

Dr. İsa YALÇIN

Ankara 2025

Yazar Hakkında | About the Author

Dr. İsa YALÇIN

1992 yılında Samsun ili 19 Mayıs ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Samsun 19 Mayıs'ta tamamladı. 2014 yılında Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2015 yılında Öğretim Üyesi Yetiştirme Projesi (ÖYP) kapsamında Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı'na Araştırma Görevlisi olarak atandı. ÖYP kapsamında 6 ay süre ile Yalova Üniversitesi'nde Arapça eğitimi aldı. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde Tasavvuf alanında "Tasavvufî Düşüncede Fenâ Kavramı" adlı teziyle yüksek lisans eğitimini (2019); "Hint Alt Kıtası Süflerinden Şeyh Muhammed Gavs ve Tasavvufî Görüşleri" adlı çalışmasıyla da doktora programını (2024) tamamladı. Hâlen Bitlis Eren Üniversitesi'nde çalışmaya devam etmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır.

He was born in 1992 in 19 Mayıs district of Samsun province. He completed his primary, secondary and high school education in Samsun 19 Mayıs. In 2014, he graduated from Erzincan Binali Yıldırım University Faculty of Theology. In 2015, he was appointed as a Research Assistant to Bitlis Eren University Faculty of Islamic Sciences, Department of Sufism within the scope of Faculty Member Training Program (ÖYP). Within the scope of ÖYP, he studied Arabic at Yalova University for 6 months. He completed his master's degree in Sufism at Van Yüzüncü Yıl University with his thesis titled "The concept of fana in mysticism" (2019); He completed his doctorate program (2024) with his study titled "Sheikh Muhammad Ghaus and one of the sufis of the Indian subcontinent and his mystical views". He is currently working at Bitlis Eren University. He is married and has one child.

Kitap Hakkında

Tasavvufî Düşüncede Fenâ Kavramı

-Mistik ve Psikolojik Bir Yaklaşım-

Fenâ kavramı, III/IX. yüzyılda Ebû Saîd el-Harrâz (v. 277/890?) tarafından tasavvuf literatürüne kazandırılmış ve sûflilerin mânevî hâl ve tecrübeleri bağlamında yeni anlam boyutları kazanmıştır. Fenâ, tasavvufî pratikte bireyin nefsini terbiye ederek benlik bilincini aşma ve Allah'a yakınlaşma çabasının önemli bir unsuru olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda kul, fenâyı bir hedef olarak benimseyerek, ruhî yükseliş derecelerini aşmayı ve gerçek anlamda kul olma yolunda ilerlemeyi amaçlamıştır. Fenâ hâlini yoğun bir şekilde tecrübe eden bazı sûflilerin, görünüşte şeriata aykırı gibi görünen şatahat içerikli söz ve davranışlar sergilemesi, hulûl ve ittihâd gibi tartışmalı konuların gündeme gelmesine sebebiyet vermiştir. Bireyin fenâ tecrübesini ifade etmekte yaşadığı güçlükler ve bu bağlamda başvurduğu sembolik dil, fenâ hâlinin psikolojik boyutunu ve ifade edilemezliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Her dinin kendine özgü mistik bir düşünce geleneği olduğu göz önünde bulundurulduğunda, fenâ, ahlâkî ve mânevî bağlamlarda Budizm'deki *Nirvana*, Yahudilik'teki *devekuth*, Hıristiyanlık'taki *ilâhî evlilik* ve Taoizm'deki *kendiliğindenlik/doğallık* kavramlarıyla belirli ortak yönler taşımaktadır. Ancak bu tecrübeler, dinî ve kültürel bağlamlarının etkisiyle biçimsel ve kavramsal düzeyde farklılıklar göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf; Mistisizm; Fenâ; Nirvana; Devekuth; İlâhî Evlilik; Kendiliğindenlik

About the Book

The Concept of Fana in Sufi Thought

-A Mystical and Psychological Approach-

The concept of fanā was introduced into Sufi literature by Abū Saʿīd al-Kharrāz (d. 277/890?) in the 3rd/9th century and gained new dimensions of meaning in the context of Sufis' spiritual states and experiences. Fanā is regarded as an essential element in Sufi practice, where the individual strives to discipline the self, transcend ego-consciousness, and draw closer to God. In this context, the servant adopts fanā as a goal, aiming to overcome the stages of spiritual ascension and progress on the path to becoming a true servant. The intense experience of the state of fanā by some Sufis has led to the expression of statements and behaviors containing shaṭaḥāt, which, in appearance, seem contrary to the sharī'a. This has brought issues such as hulūl and ittihād into discussion. The difficulties individuals face in expressing their experience of fanā and the symbolic language they employ in this context clearly reveal the psychological dimension and the inexpressibility of the state of fanā. Considering that every religion has its unique tradition of mystical thought, fanā shares certain common aspects in ethical and spiritual contexts with concepts such as Nirvana in Buddhism, Devekuth in Judaism, divine marriage in Christianity, and spontaneity/naturalness in Taoism. However, these experiences differ in form and concept due to the influence of their religious and cultural contexts.

Keywords: Sufism; Mysticism; Fanā; Nirvana; Devekuth; Divine Marriage; Spontaneity

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	9
ÖN SÖZ	11
GİRİŞ	13
Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	13
Araştırmanın Amacı ve Önemi	13
Araştırmanın Metodu	14

BİRİNCİ BÖLÜM

FENÂ İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARTIŞMALI MESELELER	15
1.1. Fenâ	15
1.1.1. Fenânın Sözlük ve Terim Anlamı	15
1.1.2. Fenânın Dereceleri	17
1.1.3. Fenâ Çeşitleri	22
1.1.4. Fenâ-Bekâ İlişkisi	25
1.1.4.1. Fenâ ve Bekâ ile Aynı Anlamda Kullanılan Bazı Kavramlar	30
1.1.4.1.1. Sekr ve Sahv	31
1.1.4.1.2. Gaybet ve Huzur	33
1.1.4.1.3. Cem' ve Tefrika	35
1.1.4.2. Fenâ ve Bekânın İki Ayrı Anlamda Kullanılması	38
1.1.4.3. Süflerin Fenâ ve Bekâ Kavramını Anlatırken Kullandıkları İmgeler	39
1.1.4.3.1. Demir-Ateş	39
1.1.4.3.2. Pervane-Kandil	40
1.1.4.3.3. Siyah Nur	40
1.1.4.3.4. Mum-Güneş	41
1.1.4.3.5. Tuz-Eşek (Köpek)	41
1.1.5. Fenâ-Tevhîd İlişkisi	41
1.1.6. Fenâ-Vahdet-i Vücûd İlişkisi	44
1.1.7. Fenâ-Kurb İlişkisi	48
1.1.8. Fenâ-Fakr İlişkisi	50
1.1.9. Fenâ-Halk-ı Cedîd İlişkisi	54
1.1.10. Fenâ-Ney İlişkisi	57

1.1.1.1. Fenâ-Semâ İlişkisi -----	59
1.2. Fenâ ile ilgili Tartışmalı Meseleler -----	61
1.2.1. Fenâ-Hulûl Meselesi -----	61
1.2.2. Fenâ-İttihâd Problemi-----	65
1.2.3. Fenâ Hâlinin Sürekliliği Meselesi-----	68
1.2.4. Fenâ Hâlinin Vehbî ya da Kesbî Oluşu-----	70

İKİNCİ BÖLÜM

FENÂ TECRÜBESİNE PSİKOLOJİK AÇIDAN VE BAZI MİSTİK DÜŞÜNCELER YÖNÜNDEN BİR BAKIŞ ----- 75

2.1. Fenâ Tecrübesine Psikolojik Açıdan Bir Bakış -----	75
2.1.1. İfade Edilemezlik/Kendini Anlatamama -----	75
2.1.2. Kendini Tanıma Evresi-----	77
2.1.3. Kendini Gerçekleştirme ve Aşamaları-----	85
2.1.4. Fenâ Tecrübesinde Süje-Obje İlişkisi -----	88
2.1.5. Fenâ Tecrübesindeki “Ben”in Yeniden Ortaya Çıkarılışı: Bekâ -----	89
2.1.6. Fenâ ve Bekâ Tecrübesini Yaşayan Kâmil Bir İnsanın Psikolojik Vasıfları-----	90
2.2. Fenâ Tecrübesinin Bazı Mistik Düşünceler Yönünden Ele Alınması-----	92
2.2.1. Hıristiyanlığın Mistik Düşüncesi: İlâhî Birlik (Mânevî Evlilik)-----	92
2.2.2. Yahudiliğin Mistik Düşüncesi: Devekuth (Tanrıya Bağlanma) -----	94
2.2.3. Budizm’in Mistik Düşüncesi: Nirvana -----	98
2.2.4. Taoizm’in Mistik Düşüncesi: Kendiliğindenlik (Doğallık)-	104

SONUÇ ----- 109

KAYNAKÇA ----- 111

DİZİN ----- 125

KISALTMALAR

A. mlf.	: Aynı müellif
Akt.	: Aktaran
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
B.y.y.	: Basım Yeri Yok
Bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâlühü
Çev.	: Çeviri
ÇÜİFD	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Der.	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
dip.	: Dipnot
ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Mad.	: Maddesi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Nu.	: Numara
r.a.	: Radıyallahü anh
s.a.v.	: Sallallahü aleyhi ve sellem
Sad.	: Sadeleştiren
ss.	: Sayfalar
t.y.	: Tarih yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Terc.	: Tercüme Eden
thk.	: Tahkik
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
YEM	: Yapı-Endüstri Merkezi
y.y.	: Yayıncı yok

ÖN SÖZ

Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a, salât ve selâm Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v), ailesine, ashabına ve onun yolundan giden yoldaşlarına olsun.

Kur'ân ve Sünnet'e dayalı tasavvuf disiplini, kendine özgü terminolojisi ile bu disiplinin temelini oluşturan kavramlar etrafında şekillenmiştir. Bu terminoloji içerisinde yer alan fenâ kavramı hem içerdiği derinlik hem de anlam boyutundaki zenginliğiyle dikkat çekmektedir. Tasavvufi düşüncenin temel hedeflerinden biri olan nefsin arındırılması ve mânevî kurtuluşun sağlanması bağlamında önemli bir yer tutan bu kavram, anlaşılması ve ifade edilmesi güç bir mahiyete sahiptir.

Yaptığımız bu çalışma, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, kapsamı, amacı, önemi ve metoduna yer verilmiştir. Çalışmanın ana kısmı olan birinci bölümde, fenâ ve fenâ ile irtibatlı bazı kavramlara yer verilmiş ve tartışmalı meseleler bağlamında fenâ kavramının daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir. Bu bölümde fenâ ile bağlantılı olan mârifet ve vecd kavramları müstakil olarak ele alınmamış; ancak içerik yönünden bu kavramlara farklı konu başlıklarının içerisinde yer verilmiştir. Ayrıca fenânın semâ, ney ve halk-ı cedîd ile olan ilişkisine de yer verilerek fenâ kavramına farklı bir boyut kazandırılmıştır. İkinci bölümde ise fenâ tecrübesini yaşayan bireyin kendisindeki psikolojik yansımaları ve fenâ hâlinin tam anlamını karşılamamakla beraber elde edilen verilerden hareketle bazı mistik düşüncelerdeki karşılığı ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmamı hazırlamamda benden değerli vakitlerini esirgemeyen Ferzende İdiz hocama, araştırma konusuna farklı bir bakış açısı kazandıran Hakan Hemşinli'ye, çalışmamın her safha-

sında maddî ve mânevî anlamda beni destekleyen aileme, eşim Kübra Yalçın ile oğlum Yekta Yalçın'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İsa YALÇIN
2025